

УДК 347.951.3

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.1.08>

Ольга Володимирівна Мороз,

*кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
навчально-науковий інститут № 5,
кафедра цивільного права та процесу (доцент);*

<https://orcid.org/0000-0003-4154-1826>,

e-mail: moroz07011980@gmail.com

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

Проведено аналіз чинного законодавства України та доктринальних підходів до проблематики поняття судових рішень. Розкрито ознаки судових рішень. Здійснено критичний аналіз визначення терміна «рішення» та надано рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства. Ґрунтовно проаналізовано види судових рішень. Зроблено висновок, що вивчення й аналіз поняття та видів судових рішень має важливе науково-практичне значення, оскільки судові рішення стабілізують правовідносини, забезпечують реальний, належний і своєчасний захист прав та охоронюваних законом інтересів.

Ключові слова: рішення, судове рішення, поняття судового рішення, види судових рішень, додаткове рішення, заочне рішення.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

В Україні в умовах створення демократичного суспільства та правової держави важливе значення мають особисті, соціально-економічні та політичні права і свободи громадян. Найвищою гарантією забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян є судовий захист, що втілюється в судовому рішенні. Тому важливе значення має недвозначна та чітка правова регламентація інституту судового рішення в нормах цивільного процесуального права. Однак нині склалася доволі нелогічна ситуація, оскільки в Цивільному процесуальному кодексі України¹ термін «рішення» має два значення. У першому значенні він використовується як процесуальний документ, яким цивільна справа вирішується по суті, а в другому – як загальне

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 10.01.2025).

поняття для всіх актів правосуддя, що ухвалюються судом у порядку цивільного судочинства. Для усунення цих термінологічних неточностей необхідно внести зміни до чинного законодавства, що зумовлює нагальну потребу в цій публікації.

Стан дослідження проблеми

Поняття та види судових рішень як предмет наукового пізнання вивчалися в різних аспектах. Так, О. М. Перунова розглянула судові рішення як процесуальний документ [1], О. М. Шиманович проаналізувала судові постанови в цивільному процесі України (на матеріалах рішень та ухвал суду першої інстанції) [2]. Судові рішення в цивільному процесі України були предметом наукового інтересу І. В. Андронova [3]. Однак у зв'язку з певними термінологічними неточностями проблематика поняття судових рішень є доволі актуальною та потребує подальшого дослідження.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у визначенні поняття, особливостей та видів судових рішень у цивільному процесуальному праві. Досягти цієї мети можливо за допомогою вирішення таких *завдань*: 1) провести аналіз поняття судових рішень; 2) розкрити ознаки судових рішень; 3) здійснити критичний аналіз визначення терміна «рішення» та надати рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства; 4) проаналізувати види судових рішень.

Наукова новизна дослідження

Отримали подальший розвиток теоретико-практичні положення, здобуті науковцями-попередниками. Крім того, запропоновано внесення змін до чинного законодавства України з метою усунення термінологічних неточностей та двозначності розуміння терміна «рішення».

Виклад основного матеріалу

Варто зазначити, що в науковій літературі існує безліч протилежних поглядів щодо визначення поняття судового рішення, що свідчить про його багатоаспектність і складність.

Так, М. Й. Штефан під рішенням розуміє «акт правосуддя у справі, що ґрунтується на встановлених в судовому засіданні фактах та застосуванні норм матеріального й процесуального права» [4, с. 440].

О. М. Перунова вказує, що «судове рішення є найважливішим актом судової влади при розгляді і вирішенні цивільних справ, а також найважливішим видом судових постанов. Багатогранність рішення суду надає можливість розглядати його як постанову суду, яка вирішує цивільну справу по суті, одночасно як правозастосовчий акт і як процесуальний документ» [1, с. 347].

О. М. Шиманович наголошує, що «судове рішення – це процесуальний акт-документ, що ґрунтується на встановлених у судовому розгляді фактах та застосуванні норм права, яким вирішуються по суті вимоги заінтересованої особи про захист прав, свобод чи інтересів у порядку позовного провадження чи вимоги, спрямовані на захист охоронюваних законом інтересів у порядку окремого провадження, що набирає законної сили у встановленому законом порядку та підлягає виконанню» [2, с. 24].

Необхідно зазначити, що О. М. Шиманович виокремлює такі ознаки рішення:

1) судовим рішенням цивільна справа вирішується по суті. Судове рішення виступає тим кінцевим актом правосуддя, на який спрямована діяльність учасників справи та суду. З метою ухвалення рішення суд досліджує надані йому докази: проводить допит свідків, здійснює огляд речових доказів, розглядає письмові та електронні докази, досліджує висновок експерта. Щоб ухвалити рішення суд оцінює наявний у справі матеріал та, керуючись нормами права, вирішує спір по суті;

2) судове рішення є актом державної влади. Воно може бути ухвалене виключно судом, який здійснює правосуддя, спираючись на силу та владу держави. Воно спрямоване на дотримання норм закону та ґрунтується на законі. Судове рішення є обов'язковим до виконання для всіх осіб, на яких воно за законом поширюється.

У рішенні відображені норми права, які застосовуються до конкретних суб'єктів матеріально-правових відносин. Воно виступає передумовою для виникнення, зміни та припинення різних процесуальних правовідносин. Для спірних матеріально-правових відносин рішення суду є владним актом, яким спірні відносини суд перетворює у безспірні. У судовому рішенні закріплено оптимальний та обов'язковий варіант поведінки суб'єктів матеріально-правових відносин, а також обсяг їхніх прав та обов'язків;

3) судове рішення є і правозастосовчим актом. Рішення закріплює зв'язок між певною ситуацією, нормою матеріального права та силою державного примусу. Якщо поведінка деяких осіб суперечить встановленим правилам та їхня воля суперечить волі держави, то в такому разі виникає необхідність у примусовій реалізації нормативних розпоряджень. Держава втручається в ці відносини через правозастосовчий процес. Використовуючи судові рішення, держава приводить поведінку осіб у відповідність до правил, встановлених нормами закону;

4) судове рішення є процесуальним актом-документом, який ухвалюється в особливому порядку та формі, визначеній законом. Нормами законодавства передбачена сама назва цього акта і визначено

його зміст. У законодавстві передбачено обов'язкове публічне оголошення ухваленого рішення [2, с. 23–24].

На думку І. В. Андронova, судове рішення має такі ознаки:

1) має бути спрямоване на реалізацію неупередженого, справедливого і своєчасного розгляду та вирішення цивільних справ для ефективного захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод або інтересів осіб;

2) є актом правосуддя та повинно ухвалюватися судом на підставі верховенства права. У разі, коли судове рішення суперечить правовим нормам, то воно не може вважатися актом правосуддя, хоч за формою і є процесуальним документом, однак таке рішення не спрямоване на виконання завдання цивільного судочинства [3, с. 14].

І. В. Андронов також вказує, що «під час здійснення правосуддя в цивільних справах суд першої інстанції, неухильно дотримуючись норм процесуального й матеріального права, має забезпечити їх неупереджений, справедливий й протягом розумного, проте не більше встановленого законом, строку розгляд та вирішення з метою захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав свобод або інтересів фізичних осіб, прав або інтересів юридичних осіб та інтересів держави» [5, с. 287]. Судове рішення, ухвалене відповідно до вимог, визначених цивільним процесуальним законодавством України, має бути результатом вирішення справ.

Наведені вище поняття судового рішення доволі ґрунтовно, логічно та правильно розкривають його зміст і сутність.

Рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права (п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі»)¹.

Отже, недвозначна та чітка правова регламентація інституту судового рішення в цивільному процесуальному законодавстві має важливе значення. Однак сьогодні виникла доволі нелогічна ситуація, адже в Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) термін «рішення» застосовується у двох значеннях. У першому значенні це процесуальний документ, яким цивільна справа вирішується по суті, а в другому – загальне поняття для всіх актів правосуддя, що ухвалюються судом у порядку цивільного судочинства.

¹ Про судові рішення у цивільній справі : постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 № 14 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09> (дата звернення: 10.01.2025).

Отже, визначення всіх актів суду терміном «рішення» призвело до термінологічної плутанини, оскільки серед їхніх різновидів можна виокремити рішення, ухвалу та судовий наказ, які мають свої завдання, порядок винесення, зміст і значення в цивільному судочинстві, а тому недоцільно визначати одним поняттям різні за своєю сутністю акти суду.

Оскільки класичною назвою всіх актів, ухвалених судом, у науці цивільного процесуального права є «постанови суду», то з метою усунення суперечностей та вдосконалення законодавства доцільно було б замінити назву гл. 9 розд. III ЦПК України «Судові рішення» на «Судові постанови», а назву ст. 258 ЦПК України «Види судових рішень» – на «Види судових постанов». Частина 1 ст. 258 ЦПК України можна викласти в такій редакції:

«1. Судовими постановами є:

- 1) ухвали;
- 2) рішення;
- 3) судові накази».

Також актуальною і такою, що потребує детального вивчення, є проблема видів судових рішень у цивільному процесуальному праві.

Раніше деякі науковці постанови суду залежно від змісту питання, що вирішується судом, поділяли на два види: 1) рішення, якими вирішується справа по суті та які дають відповідь на позовні вимоги сторін, скарги та заяви у справах, що виникають з адміністративно-правових відносин, та справах окремого провадження; 2) ухвали, якими вирішуються всі інші питання, що виникли під час розгляду та вирішення справи [6, с. 418].

Однак нині ЦПК України визначає чіткий поділ судових рішень. Так, відповідно до ч. 1 ст. 258 ЦПК України судовими рішеннями є: 1) ухвали; 2) рішення; 3) постанови; 4) судові накази¹.

Процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених ЦПК України, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал. Розгляд справи по суті судом першої інстанції закінчується ухваленням рішення суду. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується ухваленням постанови. У випадках, передбачених ЦПК України,

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 10.01.2025).

судовий розгляд закінчується постановленням ухвали чи видачею судового наказу (частини 2–5 ст. 258 ЦПК України)¹.

Загальноприйнятою є класифікація судових рішень у цивільному процесуальному праві залежно від видів позовів. Основою такої класифікації є характер правової дії судового рішення та спосіб судового захисту права.

У цивільному процесуальному праві (О. М. Шиманович та ін.) виокремлюють такі види судових рішень: рішення про присудження, рішення про визнання та перетворювальні (конститутивні) рішення.

Рішення про присудження – це такі судові постанови, у яких предметом рішення суду виступає вимога, що випливає з наявного суб'єктивного матеріального права, а суд у цьому разі тільки підтверджує існування між сторонами спірних правовідносин, що підлягають примусовому здійсненню в результаті їхнього порушення. Цими рішеннями суд підтверджує права, обов'язки й законні інтереси сторін та зобов'язує відповідача виконати на користь позивача певні дії для поновлення порушеного права чи утриматись від їхнього виконання.

Рішення про визнання – це такі судові постанови, за допомогою яких усувається спір про наявність або відсутність певних правовідносин між сторонами.

Перетворювальні (конститутивні) рішення ухвалюються у випадках, коли позови спрямовані на створення, зміну чи припинення правових відносин. Ці рішення, своєю чергою, можна поділити на правотворювальні, правозмінюючі та правоприпиняючі рішення у сфері матеріальних відносин.

Здійснюючи зміну правовідносин, суд інколи припиняє наявні правовідносини та замість них створює нові. Позивач за допомогою конститутивних рішень має можливість одностороннім волевиявленням змінити чи припинити правовідносини. Залежно від правовідносин, які перетворюють конститутивні рішення, визначається їхнє практичне значення. Під час розгляду цивільної справи суд має можливість контролю над тим, чи правомірно фізичні та юридичні особи здійснюють свої права на зміну або припинення правовідносин з іншими особами. Ухвалюючи рішення, суд здійснює судовий контроль. Таке рішення виступає гарантованим засобом захисту інтересів заінтересованих осіб. Ця група судових рішень розглядається як юридичні факти, адже їм притаманні аналогічні риси. Посилання у ст. 11 Цивільного кодексу України² на судові рішення як на

¹ Там само.

² Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.01.2025).

юридичний факт, що є підставою виникнення цивільних прав та обов'язків, виступає підтвердженням того, що судові рішення – це юридичний факт у матеріальному праві.

Деякі вчені виступають проти існування правотворювальних рішень, адже при вирішенні справ суд не є творцем нових норм права, отже, суд своїм рішенням не створює між сторонами нові правовідносини. Водночас вони припускають існування перетворювальних рішень у цивільному процесі, однак тільки як підвид рішень про визнання, а не як самостійний окремий вид рішень. Інші ж учені-процесуалісти, не погоджуючись із цією позицією, вважають, що неправильним є віднесення перетворювальних рішень виключно до виду рішень про визнання. Вони вважають перетворювальне рішення підвидом рішення про присудження. Отже, науковці, що заперечують існування конститутивних рішень як самостійного виду рішень, відносять їх до рішень про присудження та рішень про визнання [2, с. 38–39].

Деякі вчені зовсім заперечують існування такого виду судових рішень, як перетворювальні (конститутивні), і вказують, що це означало б надання суду можливості створювати нове право. Вони вважають, що судові рішення не є юридичним фактом, а отже, воно не може перетворювати матеріальні правовідносини. Проте, на нашу думку, необхідно погодитися з О. М. Шиманович, яка вважає, що це положення не є обґрунтованим, адже «судовим рішенням норми права не створюються, не змінюються та не припиняються» [2, с. 39]. Суб'єктивні права виникають унаслідок юридичних дій, передбачених нормами права, а це не є нормотворчою діяльністю. Отже, якщо навіть закон у деяких випадках і надає право суду здійснювати дії, які мають значення юридичних фактів, з якими пов'язано перетворення правовідносин, то в будь-якому разі це не може розглядатися як правотворча діяльність. Точна регламентація конститутивних рішень й обмеженість їхньої сфери виступають гарантією від правотворчого свавілля. Судове рішення є індивідуально-конкретним розпорядженням та не створює правил поведінки, які застосовуються до інших випадків. Перетворюючи ті чи інші правовідносини, суд не виходить за межі таких правовідносин, конститутивне рішення є не нормою, а правозастосовчим актом суду. Перетворення матеріальних правовідносин здійснюється не за розсудом суду, а базується на юридичних фактах матеріального права, що з'явилися до та поза процесом, і на підставі норми права, яка регулює ці правовідносини та визначає перетворювальну дію рішення [2, с. 39–40].

Ми погоджуємося з О. М. Шиманович, яка поділяє судові рішення на такі види: 1) рішення про присудження, які є постановами суду, що підтверджують права, обов'язки й законні інтереси сторін, у яких одна сторона зобов'язується вчинити на користь іншої певні дії чи

утриматися від їх учинення; 2) рішення про визнання, які є постановами суду, що підтверджують наявність чи відсутність між сторонами певних правовідносин, обставин або юридичних фактів; 3) конститутивні рішення, які є постановами суду, спрямованими на створення нових правовідносин, зміну чи припинення наявних правовідносин [7, с. 345].

Крім того, чинне законодавство визначає такий вид судового рішення, як додаткове рішення суду, що ухвалюється судом для заповнення деяких прогалин основного рішення.

Відповідно до ч. 1 ст. 270 ЦПК України суд, що ухвалив рішення, може за заявою учасників справи чи з власної ініціативи ухвалити додаткове рішення, якщо: 1) стосовно певної позовної вимоги, з приводу якої сторони подавали докази і давали пояснення, не ухвалено рішення; 2) суд, вирішивши питання про право, не зазначив точної грошової суми, присудженої до стягнення, або майно, яке підлягає передачі, або дії, що треба виконати; 3) судом не вирішено питання про судові витрати; 4) суд не допустив негайного виконання рішення у випадках, встановлених ст. 430 ЦПК України¹.

Також у чинному законодавстві виокремлено такий вид судового рішення, як заочне рішення. На практиці доволі часто відповідачі ухиляються від явки до суду та не бажають брати участь у змагальному цивільному судочинстві. Це може статися через низку причин, зокрема усвідомлення відповідачами законності та доведеності позовних вимог, які до них висуваються, невміння захиститися від позову, незнання процесуальних правил судочинства, небажання застосовувати дорогу допомогу адвокатів. Унаслідок неявки відповідачів суди повинні відкладати розгляд справи, що призводить до негативних наслідків (збільшення судових витрат, порушення строків розгляду справи тощо) [2, с. 44].

У частині 1 ст. 280 ЦПК України суд визначив умови ухвалення заочного рішення. Так, суд може ухвалити заочне рішення на підставі наявних у справі доказів за одночасного існування таких умов: 1) відповідач належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання; 2) відповідач не з'явився на судові засідання без поважних причин або без повідомлення причин; 3) відповідач не подав відзив; 4) позивач не заперечує проти такого вирішення справи².

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 10.01.2025).

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 10.01.2025).

Інститут заочного рішення спрямований на розширення судового захисту фізичних та юридичних осіб, усунення можливості зловживання суб'єктивними процесуальними правами й встановлення відповідальності за зловживання ними. Слушною є думка Д. Д. Луспеника, який вказує, що «інститут заочного рішення не порушує конституційного принципу змагальності процесу, адже забезпечується повною інформованістю сторін про позицію кожного, судові засідання проводяться за загальними правилами, у відповідача зберігається право на оскарження ухваленого заочного рішення» [8, с. 319].

Отже, заочне рішення – це вид судового рішення, яке ухвалюється судом першої інстанції у разі відсутності відповідача, який належним чином повідомлений про час та місце судового засідання та від якого не надійшло повідомлення про причини неявки, або якщо причини, зазначені ним, визнані судом неповажними. Також у ЦПК України передбачено такі види судових рішень, як повне та скорочене. Відповідно до ч. 6 ст. 259 ЦПК України у виняткових випадках залежно від складності справи складання повного рішення (постанови) суду може бути відкладено на строк не більш як десять днів, а якщо справа розглянута у порядку спрощеного провадження – не більш як п'ять днів з дня закінчення розгляду справи¹. Проте в разі проголошення в судовому засіданні лише вступної та резолютивної частин рішення (скорочене рішення) суд повідомляє, коли буде складено повне рішення. Відповідно до ч. 7 ст. 268 ЦПК України рішення суду (повне або скорочене) підписується всім складом суду в день його складання і додається до справи².

Висновки

Розглянувши цивільну справу по суті, суд зазвичай ухвалює судові рішення, за допомогою якого на основі правової норми з урахуванням фактичних обставин справи вирішує певні вимоги. Вивчення та аналіз поняття і видів судових рішень має важливе науково-практичне значення, оскільки судові рішення стабілізують правовідносини, забезпечують реальний, належний та своєчасний захист прав і охоронюваних законом інтересів.

Список бібліографічних посилань: 1. Перунова О. М. Судове рішення як процесуальний документ. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 25. С. 346–354. 2. Шиманович О. М. Судові постанови у цивільному процесі України (на матеріалі рішень і ухвал суду першої інстанції) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2005. 221 с.

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 10.01.2025).

² Там само.

3. Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. 42 с. **4.** Штефан М. Й. Цивільний процес. Київ : Ін Юре, 2001. 696 с. **5.** Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України: проблеми термінології. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 66. С. 287–293. **6.** Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. В. В. Комарова. Харків : Одісей, 2001. 299 с. **7.** Шиманович О. М. До питання про види судових рішень в цивільному процесуальному праві України. *Молодь у юридичній науці : зб. тез доп. Міжнар. наук. конф. молодих вчених «Другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 14–15 листоп. 2003 р.)* / Хмельницьк. ін-т регіон. упр. та права. Хмельницький : Вид-во ХІУП, 2003. С. 343–345. **8.** Луспенник Д. Д. Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці. Харків : Харків юридичний, 2005. 432 с.

Надійшла до редколегії 14.01.2025

Прийнята до опублікування 25.02.2025

Moroz O. V. The concept and types of court decisions in civil procedural law

The article analyses the current legislation of Ukraine and doctrinal approaches to the concept of court decisions. The features of court decisions are revealed. A critical analysis of the definition of the term “decision” is made and recommendations for improvement of current legislation are provided. The study indicates that today there is a rather illogical situation, since the Civil Procedure Code of Ukraine defines the term “judgment” in two ways: as a procedural document by which a civil case is resolved on the merits; and as a general concept for all acts of justice adopted by a court in civil proceedings. It is noted that in order to eliminate such terminological inaccuracies, it is necessary to amend the current legislation.

The following types of court decisions are thoroughly analysed: decisions on recognition, decisions on award and transformative (constitutional) decisions. It is noted that award judgments are court decisions confirming the rights, obligations and legitimate interests of the parties, in which one party undertakes to perform certain actions in favour of the other or to refrain from performing them; recognition judgments are court decisions confirming the existence or absence of certain legal relations, circumstances or legal facts between the parties; constitutional judgments are court decisions aimed at creating new legal relations, changing or terminating existing legal relations. The following types of court decisions are analysed: supplementary decision, decision in absentia, full decision and abridged decision. The conclusion is made that studying and analysing the concept and types of court decisions is of great scientific and practical importance, since court decisions stabilise legal relations and ensure real, proper and timely protection of rights and interests protected by law.

Keywords: judgement, court decision, concept of a court decision, types of court decisions, additional decision, decision in absentia.

